

TEORETYCZNE PODSTAWY PRACY SOCJALNEJ W NIEMCZECH

THEORETICAL BASIS OF SOCIAL WORK IN GERMANY

ALENA NOVOTNÁ

Catholic University in Ruzomberok (Slovakia)

e-mail: novotna.a@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2667-1657

MARTA POWĘSKA

Lingwistyczna Szkoła Wyższa w Warszawie (Poland)

e-mail: poweska.marta@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5833-3882

ANNA ŽILOVÁ

Catholic University in Ruzomberok (Slovakia)

e-mail: anna.zilova@ku.sk

ORCID: 0000-0002-9636-5084

ABSTRACT *In Germany, as in Poland, the genesis of care for the weak dates back to the Middle Ages. Insurance laws adopted in 1883 – 1884 and in 1889 (Bismarck empire) still work as the basis of insurance, and the model created by Bismarck was accepted by other countries and has been the basis of a social state. The legislative amendments carried out in the 90s in German insurance system reinforced the development of social sphere together with the development of social work. The article deals with the practical dimension of social work, which has been accompanied by the dynamic and multilateral development of theory. The variety and ambiguity of terms in the area of social work is also one of the presented problems. It also looks at German theorists of social work and their concepts at the turn of the 20th and 21st century*

KEY WORDS: *Social work in Germany, care, assistance, poor, history of social work.*

Praca socjalna niezależnie od czasu i kraju ściśle związana jest z pojęciami opieki, pomocy i troski o biednych. W Niemczech analogicznie jak w Polsce geneza opieki nad słabszymi sięga średniowiecza. Ustawy ubezpieczeniowe przyjęte w latach 1883-1884 i 1889 (Rzesza bismarckowska) do chwili obecnej stanowią podstawę ubezpieczeń, a stworzony przez Bismarcka model został przejęty przez inne kraje i do dzisiaj jest podstawą państwa socjalnego. Zmiany legislacyjne w niemieckim systemie ubezpieczeniowym przeprowadzone w latach 90. XX wieku ugruntowały rozwój sfery socjalnej i tym samym rozwój pracy socjalnej. Praktycznemu wymiarowi pracy socjalnej towarzyszy dynamiczny i wielopłaszczyznowy rozwój teorii. Uwagę zwraca dyskusja niemieckich kręgów naukowych w zakresie relacji między pedagogiką społeczną a pracą socjalną. Praca socjalna jako nauka, praktyka i kształcenie pozostają w ścisłej wzajemności. Mnogość teorii, modeli i różnych koncepcji tworzą warunki do wielostronnego rozwoju pracy socjalnej.

RYŚ HISTORYCZNY PRACY SOCJALNEJ

W okresie średniowiecza bieda i biedacy mieli swoje miejsce w społeczeństwie. Wprawdzie jednym z religijnych zobowiązań wyższych sfer było udzielanie wsparcia biednym, ale nie była ona zainteresowana zmianą porządku społecznego i poprawą ówczesnych warunków bytowych ludzi biednych. Obok spontanicznej i prywatnej troski o biednych w średniowieczu, szczególnie w dużych miastach, pojawiła się pierwsza zorganizowana pomoc – szpital. Było to miejsce, gdzie ludzie chorzy, biedni, sieroty mogli otrzymać żywność. Obok szpitali ważną rolę w niesieniu pomocy biednym i chorym odgrywały kościoły, klasztory zakony oraz zamożne osoby prywatne. Było to pojmowane w kategorii religijnej dobroczynności i wyznaczone ówczesnym pojęciem miłości bliźniego. Kolejny okres (1500-1789) charakteryzował się olbrzymim wpływem humanizmu, kalwinizmu i protestanckiej etyki pracy. Juan Luis Vives był prekursorem systemu opieki nad biednymi i kalekami. Uważał, że „stan ubóstwa wynika z upadku moralnego ludzi, z braku miłości do będących w potrzebie” (Gąsiorowski, 2002, p. 171). Domagał się „państwowych szkół dla biednych dzieci, zagwarantowania każdemu człowiekowi miejsca pracy, udzielenia stałej pomocy osobom niesamodzielnym i niezdolnym do pracy” (Gąsiorowski, 2002, p. 81). Wojna trzydziestoletnia (1618-1648) wraz z jej

skutkami, tj. wyniszczeniem, głodem i epidemiami oraz migracją ludzi do miast i zwiększeniem się liczby ich mieszkańców poszerzyła obszary biedy. Jedną z reakcji na tę sytuację było utworzenie więzień (*Zuchthäuser*) oraz domów pracy (*Arbeitshäuser*). *Zuchthaus* w ówczesnym rozumieniu nie było miejscem przetrzymywania kryminalistów, ale miejscem, gdzie zatrzymani ludzie mieli przejść „terapię” i powrócić do społeczeństwa. Byli to głównie żebracy, prostytutki, ludzie biedni skazani za kradzież, np. żywności. Oczywiście nie stosowano żadnych procedur (takich jak wyrok sądu, orzeczenie rodzaju i długości kary). Ewentualne opuszczenie odbywało się wg uznania personelu. Była to forma odseparowania ludzi przede wszystkim biednych od „normalnego” społeczeństwa. *Arbeitshäuser* były miejscem, gdzie biedacy (często sieroty lub upośledzeni umysłowo) będąc oddzielnym od społeczeństwa byli zmuszani do pracy. Zasadniczym celem tych zakładów było wychowywanie/dyscyplinowanie biednych poprzez przymusową pracę. Obok państwowych instytucji powstawały kościelne, jak np. *Hallesche Anstalte* – dom dziecka założony przez Hermanna Francke, proboszcza w Glaucha w (1698 r.), którego ideą było objęcie opieką dzieci biednych i wychowanie ich w duchu religijnym poprzez nauczanie rzeczy prostych, praktycznych i przygotowujących do dalszego życia. Wieki XVIII i XIX charakteryzowały się poważnymi zmianami w podejściu do problemów społecznych. Miało to ścisły związek z przemianami społecznymi wynikającymi z rewolucji przemysłowej (wynalezienie maszyny parowej), Rewolucji Francuskiej i rozpowszechnianymi hasłami wolności, równości i braterstwa oraz demokracji. Wraz ze wzrostem liczby ludności oraz rozwojem gospodarczym wzrastał obszar biedy. Pojawiło się pytanie, jak wspierać ubożającą klasę robotniczą. Ważną inicjatywę podjął Johann Heinrich Wichern (1808-1881), teolog, pedagog, który w 1833 r. utworzył szkołę – przytułek dla sierot znaną jako *Das Rauhe Haus* w Hamburgu. Powołał do życia Misję Wewnętrzną (1848) (*Innere Mission*), miał duży osobisty wkład w pionierską pracę tworzenia Diakonii, wprowadzał w życie zasadę „ratującej miłości” (*rettende Liebe*) jako podstawową zasadę wspierającą i opiekuńczą Kościoła (Hering, Münchmeier, 2007, p. 259).

Wraz z industrializacją następowała zmiana w strukturze społeczeństwa, zwiększała się liczba mieszkańców miast, a wraz z ich wzrostem powiększały się obszary biedy. W mieście Elberfeld Daniel von der Heydt Gustav Schieper i David Peters rozwinęli tzw. system elberfeldzki (*Elberfelder System*). Miasto

zostało podzielone na dzielnice, następnie na kwatery, w każdej z nich „pracował” opiekun biednych, który swoją opieką obejmował 4 rodziny na okres 3 lat. Idea ta skupiała się głównie na „pomocy w pomaganiu samemu sobie”, tj. znalezieniu pracy i utrzymaniu jej. System okazał się być skuteczny i znalazł swoich naśladowców, np. w Straßburgu (*Straßburger System*). Był to duży krok w kierunku polityki socjalnej państwa. Od połowy XIX wieku zaczęły powstawać zakłady wychowawcze, domy starców, zakłady karne ukierunkowane na resocjalizację. Obok miejskich systemów opieki nad biednymi powstał zawód pracownika socjalnego. W tym okresie utworzono pierwsze szkoły dla małych dzieci (*Strickschulen*) zainicjowane przez Friedricha Oberlina oraz szkoły przygotowujące wychowawczynie do pracy z małymi dziećmi. Friedrich Fröbel stworzył koncepcję wczesnego wychowania dziecka, a w 1840 roku przedstawił pomysł założenia powszechnego przedszkola (Wagner, 2009, p. 24).

W okresie II Rzeszy Niemieckiej (Rzesza bismarckowska) pojawiły się pierwsze ustawy dotyczące ubezpieczenia społecznego. W 1883r. wprowadzono ubezpieczenie chorobowe, w 1884 r. ubezpieczenia z powodu wypadków, w 1889 ubezpieczenia emerytalno-rentowe. W 1911 r. wydano ustawę kodyfikującą prawo ubezpieczenia społecznego i poszerzone je o renty wdowie i sieroce, ubezpieczenie rentowo-emerytalne poszerzono o pracowników umysłowych. W 1904 r. wprowadzono zakaz pracy dzieci, a w 1908 r. ustawę o ochronie matek. W zakresie opieki nad młodzieżą wprowadzono zapis o umożliwieniu przyjęcia do zakładu wychowawczego nie tylko sierot, ale także dzieci zaniedbanych przez rodziców (Müller, 2003, p. 193). Do zasłużonych osób tego okresu należy z pewnością zaliczyć Alice Salomon (1872-1948). Była pionierką pracy społecznej jako nauki oraz propagatorką idei obrony praw człowieka (zwłaszcza praw pracowniczych kobiet i dzieci), inicjatorką wysiłków zmierzających do profesjonalizacji pracy socjalnej. W 1908 roku założyła Szkołę Socjalną dla Kobiet (*Soziale Frauenschule*) w Berlinie (datę tę uważa się za początek kształcenia pracowników socjalnych w Niemczech) oraz była założycielką pierwszej uczelni pracy socjalnej – Niemieckiej Akademii Socjalnej i Pedagogicznej Pracy Kobiet (*Deutsche Akademie für soziale und pädagogische Frauenarbeit*), która stała się główną instytucją kształcenia i badania w zakresie pracy socjalnej (Hering, Münchmeier, 2007, p. 252).

Okres pierwszej wojny światowej (1914-1918) niósł dla społeczeństwa niemieckiego potężne obciążenia. Z powodu braku rąk do pracy w fabrykach zatrudniano kobiety, a trzeba przypomnieć, że to one stawały się wówczas żywicielkami rodzin, młodocianych i dzieci. W zakładach Kruppa w 1918 r. 40% załogi stanowiły kobiety. Czas pracy został przedłużony do 10 godzin, dniem pracy była także niedziela (Czapliński, Galos, Korta, 1990, p. 604). Zatrudnione matki nie mogły równocześnie sprawować opieki nad dziećmi, stąd też zaistniała potrzeba tworzenia przedszkoli, jadłodajni oraz szkół przygotowujących pracowników opieki społecznej.

Republika Weimarska (1918-1933) i II wojna światowa to czas, kiedy godność człowieka utraciła znaczenie. Ogłoszona w 1918 r. Konstytucja weimarska określiła odpowiedzialność państwa za prowadzenie polityki socjalnej, a jej głównym celem było ludowa opieka społeczna (*Volkswohlfahrt*). Powołano do życia urzędy opieki społecznej (*Wohlfahrtamt*), urząd do spraw młodzieży (*Jugendamt*) oraz urząd do spraw zdrowia (*Gesundheitsamt*). W latach 1922-1924 wprowadzono Ustawę o pomocy młodzieży (*Reichsjugendwohlfahrtsgesetz*), która po raz pierwszy regulowała całkowity obszar pomocy młodzieży na poziomie całego kraju, krajów związkowych i gmin. Koszty miały być ponoszone przez państwo (<http://www.bundesarchiv.de/aktenreichskanzlei/1919-1933>).

Niestety, polityka Republiki Weimarskiej była silnie naznaczona elementami ideologii nacjonalistycznej i zasadniczo wszelkie inne działania i struktury opieki społecznej zostały zahamowane. Rzeczywiste wsparcie państwa mogła otrzymać rasa aryjska, natomiast o biednych, bezdomnych i o Cyganów troszczyły się kościelne instytucje opieki społecznej. Ludzie słabi i upośledzeni mieli być eliminowani ze społeczeństwa poprzez przymusową sterylizację czy zabijanie ludzi upośledzonych. Lata 1933-1945 to okres odhumanizowania i barbarzyństwa. Proces rozwoju pracy socjalnej w praktyce i jako nauki został przerwany. Po zakończeniu II wojny światowej przystąpiono do odbudowy kraju oraz wszelkich struktur państwowych. Niemiecki system zabezpieczenia socjalnego postrzegany był jako nowoczesny i z tego względu zachowano system ubezpieczeń społecznych oraz system rentowo-emerytalny. Praca socjalna w Niemczech rozwijała się w oparciu o system angielski i amerykański. Jako klasyczne metody pracy socjalnej przejęto *casework*, *groupwork* i *cummunity work*. Uchwalona w 1949 r. Ustawa zasadnicza zawierała katalog podstawowych

praw. Artykuł 20 stanowi, że „Republika Federalna Niemiec jest demokratycznym i socjalnym państwem federalnym” (www.de-iure-pl.org/gesetze/book2pdf). Państwo ma obowiązek poszanowania i ochrony godności człowieka. Z zakresu praw socjalnych określono stosunek obywateli wobec małżeństwa, rodziny, kościoła, szkoły oraz opieki społecznej. Państwo stało się odpowiedzialne za ochronę wszystkich obywateli przed brakiem zabezpieczenia socjalnego oraz urzeczywistnianiem sprawiedliwości społecznej. Jest to realizowane przez szeroko rozwinięty system przepisów społecznych. W tym miejscu należy podkreślić, że ustawy ubezpieczeniowe przyjęte w latach 1883-1884 i 1889 r. (Rzesza bismarckowska) do chwili obecnej stanowią podstawę ubezpieczeń w Niemczech: ubezpieczenia chorobowe, od następstw wypadków i ubezpieczenie inwalidzko-emerytalne. Stworzony przez Bismarcka model został przejęty przez inne kraje i do dzisiaj jest podstawą państwa socjalnego. Formalnie jest to uregulowane w kodeksie socjalnym (*Sozialgesetzbuch*). Świadczenia społeczne obejmują ubezpieczenia (od następstw wypadków, chorobowe, rentowo-emerytalne), zasiłki na naukę, pomoc na rzecz młodzieży i dzieci, zasiłki rodzinne, składki pracodawców, zasiłki mieszkaniowe. W zakresie systemu opieki społecznej istnieje pomoc społeczna. Prawo o ubieganie się mają nie tylko Niemcy lecz także mieszkający tam cudzoziemcy. Obejmuje ona pomoc na pokrycie kosztów codziennego utrzymania, wsparcie osób chorych, starych i upośledzonych. Pomoc społeczna należy do zadań krajów związkowych i gmin. Podstawą jest zapis (SGB XII §1) i brzmi: „Zadaniem pomocy społecznej jest umożliwienie osobie z niej korzystającej prowadzenia takiego życia, które odpowiada godności człowieka” (www.sozialgesetzbuch-sgb.de/sgbxii/1.html). Finansowa pomoc indywidualna przyznawana jest tym osobom, które nie mają środków na utrzymanie. Podstawowe potrzeby to wyżywienie, mieszkanie, ubranie oraz osobiste potrzeby życia codziennego. Ustawy kodeksu socjalnego zobowiązują podmioty publiczne do współpracy ze związkami niezależnej pomocy społecznej oraz organizacjami pożytku publicznego w zakresie pomocy dla dzieci i młodzieży oraz pomocy socjalnej. Realizując zasadę subsydiarności instytucjonalnej, podmioty publiczne nie powinny tworzyć nowych ośrodków, o ile niezależne podmioty owe ośrodki już posiadają lub planują.

Organizacje niezależnej opieki społecznej są zrzeszone w sześciu związkach parasolowych, które dla realizacji wspólnych celów współpracują ze sobą

w ramach Federalnej Wspólnoty Roboczej Niezależnej Pomocy Społecznej i należą do niej: Robotnicza Opieka Społeczna – *Arbeiterwohlfahrt* (AWO); Dzieło Diakoniczne Kościoła Ewangelickiego w Niemczech – *Diakonisches Werk der Evangelischen Kirche in Deutschland* (DW der EKD); Niemiecki Związek Caritas – *Deutsches Caritasverband*; Niemiecki Parytetowy Związek Socjalny – *Deutscher Paritaetischer Wohlfahrtsverband*; Niemiecki Czerwony Krzyż – *Deutsches Rots Kreuz* (DRK); Centralna Instytucja Pomocy Społecznej Żydów w Niemczech - *Zentralwohlfahrtsstelle der Juden in Deutschland* (ZWST).

Wszystkie związki niezależnej pomocy społecznej przejęły w dużym stopniu zadania społeczne państwa jako zadania własne. Prowadzą one wiele niezbędnych usług, placówek, domów pomocy społecznej, a także projektów i imprez. Ich działalność jest finansowana częściowo z budżetu publicznego. Za świadczone usługi pobierają opłaty. W znacznym stopniu korzystają także z własnych środków, pochodzących przede wszystkim z darowizn pieniężnych i rzeczowych.

PRACA SOCJALNA A PEDAGOGIKA SPOŁECZNA

Na uwagę zasługuje dyskusja w kręgach naukowych w Niemczech w zakresie relacji między pedagogiką społeczną a pracą socjalną/ społeczną (*Sozialpädagogik – Sozialarbeit*). Nie ma jednoznacznej odpowiedzi na pytanie o ich wzajemny zakres lub kryteria rozdzielania. W niemieckich teoriach pracy socjalnej przez wiele lat obowiązywał pogląd rozdzielności obszarów. Znajduje to odzwierciedlenie w różniących się systemach kształcenia ze względu na wymagane inne kompetencje. Pedagog socjalny (*Sozialpädagoge*) jest przygotowywany do zadań pedagogicznych, natomiast pracownik socjalny (*Sozialarbeiter*) do zadań należących do pracy socjalnej. W Niemczech w początkowym okresie praca socjalna i pedagogika społeczna niezależnie od siebie analizowały określone problemy społeczne. Propagatorką takiego podejścia była Alice Salomon, która zainicjowała rozdział pracy socjalnej od pedagogiki społecznej i usunęła ją z poziomu akademickiego (lata 20. XX wieku). W drugiej fazie nastąpiło poszukiwanie wspólnych idei teoretycznych, któremu patronowała koncepcja konwergencji (praca socjalna i pedagogika społeczna łączą się). Następnym okresem nacechowany jest różnorodnością stanowisk, z których wyłania się praca socjalna – rozumiana jako opieka oraz pedagogika społeczna jako pomoc

dzieciom i młodzieży. W ostatnich latach pojawiła się koncepcja utworzenia nauki o pracy socjalnej (*Sozialarbeitwissenschaft*) jako samodzielnej dyscypliny obok pedagogiki społecznej (Hamburger, 1998, p. 22). Lektura teorii Michael Winklera, Thomasa Rauschenbacha pozwala zgodzić się ze stwierdzeniem J. Piekarskiego, że w dyskusjach prowadzonych w ostatnich latach przez niemieckich teoretyków pojawiają się następujące opcje w relacjach praca socjalna – pedagogika społeczna:

- praca socjalna i pedagogika społeczna są odrębnymi dyscyplinami,
- praca socjalna jest dziedziną pedagogiki społecznej jako jej nurt aplikacyjny,
- praca socjalna i pedagogika są tożsame z względu na ich wspólny obszar zainteresowań,
- nauka o pracy socjalnej oferuje dyskurs, dzięki któremu pedagogika zyskuje status prawomocnej refleksji teoretycznej (Piekarski, 1998, p. 15).

Polemiki i dyskusje wokół relacji między pedagogiką społeczną a pracą socjalną w Niemczech są nadal żywe i wyłania się z nich obraz wzajemnego przenikania (dla pedagogiki społecznej praca socjalna jest obszarem poszukiwań badawczych, natomiast praca socjalna poszukuje w pedagogice inspiracji teoretycznych). Teoretycy niemieccy badając wspólne lub rozdzielne obszary obydwu dyscyplin naukowych wskazując na odmienność perspektyw (np. profesja, dyscyplina naukowa), odrębność instytucjonalną (np. model kształcenia i ośrodki kształcenia), analizują i określają problemy społeczne, wskazują sposoby ich rozwiązania i poszukują zmian. Albert Mühlum stwierdził, że: „powstanie dyscyplin pedagogiki społecznej/ pracy socjalnej jest koniecznością, alternatywą i celem (...), których główną cechą nie jest interdyscyplinarność, lecz transdyscyplinarny charakter” (Mühlum, 2004, p. 89).

Praca socjalna na przełomie XX i XXI wieku rozwija się w bardzo przyspieszonym tempie, a wręcz stała się jednym z ważniejszych elementów socjalnej struktury nowoczesnego państwa. Ten fakt jest reakcją na współczesne wymagania procesów modernizacyjnych, jest odpowiedzią na potrzeby społeczne oraz wynika z analizy poziomu funkcjonowania odpowiedzialnych za ten proces służb. Dane ilościowe wskazują na zależność poziomu rozwoju kraju a zasięg działania pracy socjalnej. Im wyższy jest produkt narodowy brutto kraju, tym zauważa się szerszy zakres pracy socjalnej jako służby oraz dogłębszy jej

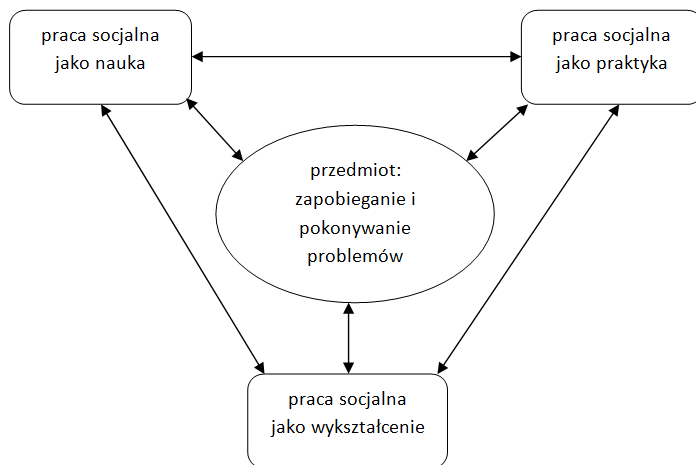
rozwój jako nauki. W Niemczech ma to bardzo duże znaczenie dla całego społeczeństwa.

Badania przeprowadzone w Niemczech w 1999 roku pokazały, że mieszkańcy bardzo dobrze znają termin *praca socjalna*, a przede wszystkim znają jej praktyczny wymiar. Najbardziej znane są obszary pomocy dla upośledzonych, chorych i potrzebujących, dla dzieci i młodzieży oraz pomoc ludziom starszym. Dla 87% społeczeństwa praca socjalna jest instrumentem służącym uniknięciu konfliktów społecznych, 89% postrzega pracowników społecznych jako osoby pomagające słabym i odrzuconym. Jakie są oczekiwania klientów pomocy społecznej, jak ta pomoc może być udzielona przez profesjonalnego pracownika, na czym polega profesjonalizm jego i instytucji, w której pracuje? Czy ta pomoc ma opierać się tylko na dobrej woli lub na naturalnej potrzebie udzielania wsparcia innym? Odpowiedź na te pytania jest jednoznaczna.

Działania w szerokim tego słowa rozumieniu wynikają z potrzeby (jednostki lub grupy) ale muszą mieć fundament w poznaniu naukowym. Międzynarodowa Federacja Pracowników Socjalnych (*International Federation of Social Workers*) w roku 2000 jednoznacznie podała definicję *pracy socjalnej* i brzmi ona następująco: „praca socjalna jest profesją wspierającą zmianę społeczną, rozwiązywanie problemów powstających w relacjach międzyludzkich oraz wzmacnianie (empowerment) i wyzwalamie ludzi dla wzbogacenia ich dobrostanu. Wykorzystując teorie ludzkich zachowań i systemów społecznych, praca socjalna interweniuje w miejscach, gdzie ludzie wchodzą w interakcje ze swoim środowiskiem. Fundamentalnymi dla pracy socjalnej są zasady praw człowieka i sprawiedliwości społecznej” (<http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work/>).

Należy podkreślić, że praca socjalna opiera się na wiedzy wynikającej z badań i ewaluacji praktyki, zaś jej profesja wykorzystuje teorie ludzkiego rozwoju i zachowania oraz systemów społecznych. Podobnie jak w medycynie ze względu na treść i formę rozróżnia się trzy obszary: nauka (badania i teoria), praktyka (zastosowanie) i nauczanie (kształcenie), podział istnieje w obszarze pracy socjalnej jako nauki. Wszystkie trzy zakresy tworzą razem profesję, każdy z nich ma swoje odrębne zadania, każdy z nich na swój sposób dotyka pracy socjalnej i z każdym z osobna cyrkularnie jest związany. Obrazuje to poniższy rysunek przedstawiający wzajemne relacje pracy socjalnej jako nauki jako praktyki

oraz kształcenia oraz ich wspólny cel, którym jest zapobieganie i rozwiązywanie problemów socjalnych.

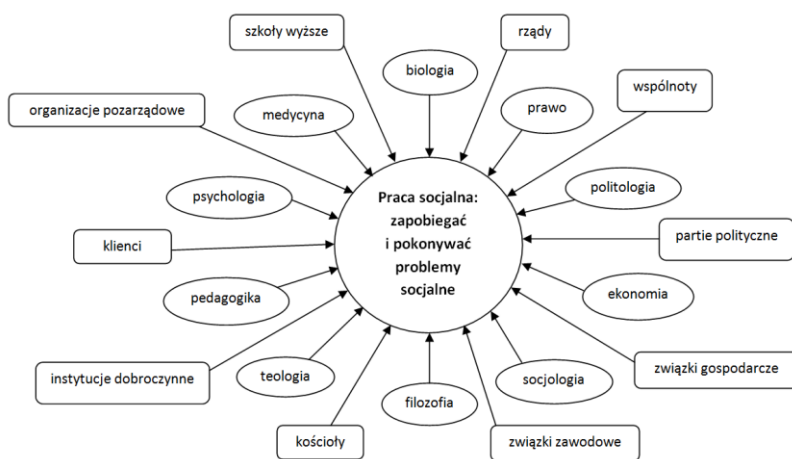

Rys. 1. Praca socjalna jako nauka, praktyka i kształcenie.

Źródło: E. Engelke, Ch. Spatscheck, S. Borrmann, *Die Wissenschaft Soziale Arbeit*, 2009, p.17.

Praca socjalna jako nauka – stosując naukowe i badawcze metody – analizuje problemy społeczne oraz możliwości ich rozwiązania. Praca socjalna jako praktyka posługuje się metodami działania opartymi na wiedzy naukowej i konkretnie przeciwdziała lub usuwa te problemy. Natomiast praca socjalna jako kształcenie przygotowuje kadry do praktyki oraz działań badawczych. Należy jednak wyraźnie rozróżnić pracę socjalną jako naukę od pracy socjalnej jako praktykę. Jasne rozgraniczenie powinno prowadzić do lepszego współdziałania teoretyków i praktyków w tym zakresie. „Praca socjalna jako nauka, jako praktyka i kształcenie wzajemnie się warunkują i uzupełniają, nie należy ich rozdzielać lecz należy rozróżnić” (Engelke, Spatscheck, Borrmann, 2009, p. 45). Dopiero w 2001 roku Stała Konferencja Ministrów Kultury Krajów Związkowych (KMK) oraz Konferencja Rektorów Szkół Wyższych (HRK) zatwierdziła kierunek studiów *praca socjalna* na wyższych uczelniach w Niemczech i po raz pierwszy została ona tym samym oficjalnie uznana jako nauka i zatwierdzona jako kierunek kształcenia. W innych krajach już od dawna uznana była za dyscyplinę naukową na uniwersytetach (w USA i w Kanadzie od początku XX wieku, w Szwecji, Finlandii w latach 60 XX wieku) (Kirk, Reid, 2002, p. 19).

Analizując niemiecką literaturę przedmiotu na temat pracy socjalnej, można zgodzić się z twierdzeniem E. Engelke (Engelke, Spatscheck, Borrmann, 2009, p. 46), że odczuwa się brak w niemieckojęzycznych publikacjach i podręcznikach lub jest mało klarownych i przystępnie sformułowanych filozoficzno-teoretyczno-naukowych rozważań w tym zakresie, a te obecne są zbyt skomplikowane lub abstrakcyjne. Mnogość różnych metod, modeli, propozycji i teorii prowadzi do dezorientacji, a brakuje kryteriów orientacji. Tak więc praca socjalna jako młoda dyscyplina nauki, która z definicji łączy się z innymi dyscyplinami często jest opisywana jako multidyscyplina (naukowcy różnych dziedzin badają ten sam obszar, wyniki ich badań mogą się różnić), interdyscyplina (naukowcy różnych dziedzin badają ten sam obszar, wymieniają się wynikami, uzupełniają i je łączą), lecz chyba najtrafniej będzie ją nazwać dyscypliną integrującą. Poniższy diagram przedstawia uczestników mających wpływ i udział w realizacji zadań pracy socjalnej.

Rys.2. Zainteresowani i uczestnicy procesu zapobiegania i pokonywania problemów socjalnych.

Źródło: E. Engelke, Ch. Spatscheck, S. Borrmann, *Die Wissenschaft Soziale Arbeit*, Freiburg 2009, p. 51.

TEORIE PRACY SOCJALNEJ

Analiza literatury przedmiotu pozwala zgodzić się z E. Engelke (Engelke, Spatscheck, Borrmann, 2009, p. 21), że tocząca się przez lata dyskusja na temat

statusu pracy socjalnej jako dyscypliny naukowej dotyczy także ujęcia teorii pracy socjalnej (ibidem, p. 8). Wpływ na to mogą mieć różne czynniki. Jednym z nich jest fakt, że teorie nie były lub były mało znane oraz kontrowersyjne twierdzenia, jakie kryteria muszą spełniać teorie, aby zostać uznane za naukowe. Przez długie lata akademicka samodzielność tej dyscypliny nie była wspierana, a wręcz przeciwnie. Innym problemem była różnorodność i wieloznaczność terminów z zakresu pracy socjalnej (*Soziale Arbeit/Sozialarbeit/ Sozialpädagogik*). W przypadku innych dyscyplin naukowych wiele teorii uzupełnia się, krzyżuje (filozofia, pedagogika, psychologia, socjologia), a w przypadku pracy socjalnej następuje odwołanie do klasyków, jak: Platon, Johann Gottlieb Fichte, Johann Heinrich Pestalozzi, Johann Heinrich Wichern, Don Bosco, Adolf Kolping, Paul Natrop, Hans Scherpner, Maria Montesori, Michael Winkler. Pytanie o pierwsze *stricte* naukowe teorie socjalne pozostanie otwarte. „Początku powstania teorii pracy socjalnej nie można dokładnie określić co do dnia lub wg pojedynczego dzieła, tak jak początku pracy socjalnej jako nauki” (ibidem, p. 357). Dopiero od połowy XX wieku w niemieckojęzycznym obszarze językowym zaczął formować się kanon autorów teorii pracy socjalnej lub też pedagogiki społecznej. Można wskazać ich kilka typów utworzonych przez różne szkoły po drugiej wojnie światowej, np. szkoła Friedhelma Vahsen, szkoła Hansa-Ludwiga Schmidta (ibidem, p. 358). Dyskusje na ten temat trwają i trwały przez lata, poddawane były i są krytyce. Ernst Engelke (ur.1941 w Hildesheim) profesor w zakresie *praca socjalna*, m.in. w Fachhochschule Würzburg-Schweinfurt, od lat zajmujący się badaniami z dziedziny pracy socjalnej, pedagogiki socjalnej, psychiatrii dokonał podziału teorii pracy socjalnej na trzy grupy wg jej twórców: 1) *Prekursorzy (Vorläufer)*: Jean J. Rousseau, Johann H. Pastelozzi, Thomas R. Malthus, Otto von Bismarck i in.; 2) *Generacja założycieli (Gründergeneration)*: Alice Salomon, Ilse Arlt, Christian J. Klumker, Herman Nohl, Hans Scherpner, Hans Muthesius; 3) *Teoretycy po 1945 roku (Theoretiker)*: Klaus Mollenhauer, Hans Thiersch, Wolf R. Wendt, Silvia Staub – Bernasconi, Michael Winkler.

Inny podział tego samego autorstwa został dokonany wg kryteriów zastosowania teorii systemowych i obejmuje trzy drogi (Engelke, Spatscheck, Borrmann, 2009, p. 363): 1) jest podobna do pragmatycznego angloamerykańskiego działania (myśl teoretyczna jest wykorzystana w praktyce);

2) druga tworzy i rozwija teoretyczno-systemowe i uniwersalne teorie; 3) analizuje i ocenia pracę socjalną wykorzystując socjologiczne teorie systemowe.

Należy pamiętać, że praca socjalna w swoich różnych formach odnosi się do złożonych i wielostronnych działań między ludźmi a ich środowiskiem. Priorytety w jej praktyce różnią się w zależności od kraju, czasu, warunków kulturowych i historycznych. Tak też należy spojrzeć na powstające teorie, które bywają jednostronne i obejmują mały wycinek rzeczywistości. Pomimo tego dają impuls do coraz lepszego zrozumienia współczesnej pracy socjalnej. Analizując literaturę i badania z tego zakresu, E. Engelke stwierdził: „teorie systemowe gwarantują jako wspólne teoretyczne ramy referencyjne najwyższe wspólne pytania, lecz nie dają wspólnych odpowiedzi” (ibidem, p. 363).

NIEMIECCY TEORETYCY PRACY SOCJALNEJ I ICH KONCEPCJE NA PRZEŁOMIE XX I XXI W.

100-letnia historia pracy socjalnej pozwala stwierdzić, że jest to młoda dziedzina, której fundamenty tworzą teorie różnych innych nauk i stąd spotykane określenia *nauka poligamiczna (polygame Wissenschaft)* lub *bezdomna dyscyplina (heimatlose Disziplin)*. Decyzja o prowadzeniu kierunków studiów – pedagogika socjalna na uniwersytetach oraz praca socjalna w wyższych szkołach zawodowych – spowodowała wzmożone działania badawcze i co za tym idzie powstawanie prac teoretycznych w tych dziedzinach. Spośród wielu teoretyków pracy socjalnej zostana przedstawieni trzej, którzy zyskali miano klasyków pracy socjalnej XX wieku. Są to: Hans Thiersch, Michael Winkler i Silvia Staub-Bernasconi.

Hans Thiersch (ur.1935), profesor Wiedzy o wychowaniu i Pedagogiki społecznej na Uniwersytecie w Tübingen. W roku 1978 swoim artykułem pt. *Działanie codzienne i pedagogika społeczna (Alltagshandeln und Sozialpädagogik)* w czasopiśmie „*neue praxis*” rozpoczął dyskurs na temat nowego oblicza pedagogiki społecznej oraz rozpoczął publikację swojej teorii pracy socjalnej – teorii zorientowanej na codzienne życie i świat, w którym żyjemy (*Theorie einer alltags – lebensweltorientierten Sozialen Arbeit*). Punktem wyjścia jest hermeneutyka jako naukowa podstawa, przedmiotem pracy socjalnej jest codzienność, a codzienność, to ludzie pokonujący problemy. Przedmiotem są zarówno problemy natury socjalnej, problem uczenia się jak również specyficzne społeczno - pedagogiczne formy interwencji. Jako pedagog chciał zrozumieć

człowieka, tak aby dowiedzieć się, czy i jak mu pomóc. „Rozumienie jako porozumienie” („*Verstehen als Verständigung*”) jest podstawą ludzkiej kultury (Engelke, 2002, p. 327). H. Thiersch jako pierwszy zastąpił określenie *pedagogika społeczna* i użył określenia *praca socjalna*. Wg Thierscha teoria pracy socjalnej opiera się na pięciu przestrzeniach: 1) świat życia socjalno-pedagogicznych adresatów; 2) społeczna funkcja pracy socjalnej; 3) instytucjonalizacja pracy socjalnej; 4) socjalno-pedagogiczna kompetencja działania; 5) naukowy charakter pracy socjalnej (ibidem, p. 330). Jest autorem licznych publikacji, do najbardziej znanych należą trzy monografie: *Die Erfahrung der Wirklichkeit. Perspektiven einer alltagsorientierten Sozialpädagogik* (1996), *Lebensweltorientierte Soziale Arbeit. Aufgaben der Praxis im sozialen Wandel* (1992), *Lebenswelt und Moral. Beiträge zur moralischen Orientierung Sozialer Arbeit* (1995).

Michael Winkler (ur. 1953) od 1992 roku jest profesorem na Uniwersytecie w Jenie (*Friedrich-Schiller-Universität in Jena*). Do jego głównych obszarów badawczych należą: pedagogika ogólna, historia pedagogiki, teoria wychowania, teoria pedagogiki społecznej, wychowanie dzieci i młodzieży. Obszarem jego badań i zainteresowań jest szukanie odpowiedzi na pytanie: co powinien wiedzieć profesjonalista na temat praktyki pracy socjalnej/pedagogiki społecznej oraz jak wygląda sposób wykorzystania wiedzy w pedagogice i jakie ma to znaczenie dla kompetencji pedagoga. Winkler wychodzi z założenia, że „teoria jest teorią a praktyka praktyką” (ibidem, p. 341) i niekoniecznie teoria wspiera praktykę. Punktem wyjścia jego teorii jest paradoks polegający na tym, że nie ma teorii pedagogiki społecznej. Wg Winklera teoretycy pedagogiki społecznej próbują opisywać i analizować warunki, struktury, sytuacje i procesy pracy socjalnej i pedagogiki społecznej, które z zasady praktykom są dobrze znane. Pomimo swoich tez na temat stosunku teorii i praktyki, Winkler podkreśla ich wzajemną zależność ze wskazaniem na powstający dystans. Jego teza brzmi: „W pedagogice społecznej za wiele robiono, a za mało myślano. Zysk z teorii polega na tym, że pozwala nam ona nie tylko na trzymanie się reguł, lecz dopiero przez namysł umożliwia zdobycie stosunku do społecznych, kulturowych warunków naszej profesji. Istnienie teorii powoduje, że próbuje się te warunki uchwycić, a nie natychmiast aktywnie interweniować, próbując zmienić stosunki i ludzi według naszego wyobrażenia” (Winkler, 1998, p. 54). Teorie Winklera wzbudzają wiele kontrowersji oraz dyskusji ale równocześnie stanowią o dynamice zmian

zachodzących w sposobie uprawiania teorii i pojmowania jej przedmiotu (Piekarski, 1998, p. 15). M. Winkler jest autorem m. in. *Eine Theorie der Sozialpädagogik: über Erziehung als Rekonstruktion de Subjektivität* (1988), *Eine Theorie der Familie. Innenansichten des pädagogischen Alltags* (2012).

Silvia Staub-Bernasconi (ur. 1936) od 1998 roku profesor na Technicznym Uniwersytecie w Berlinie, tytularny profesor na Uniwersytecie we Fryburgu (Szwajcaria), przewodnicząca Niemieckiego Towarzystwa Pracy Socjalnej. Jest autorką licznych publikacji, fundamenty swojej teorii przedstawiła w 1994 r. w artykule pt. *Problemy socjalne – praca socjalna – socjalna praktyka*. W swojej pracy koncentruje się na profesjonalnej wiedzy pracy socjalnej i odrzuca twierdzenie, że pracownik socjalny wymaga „pomocy z zewnątrz”. W trakcie swoich badań naukowych nad historią metod pracy socjalnej, stwierdziła, że „skrzynka z narzędziami pracy socjalnej jest pełniejsza niż się przypuszcza” (Engelke, 2002, p. 366) i postuluje uruchomić proces samorefleksji oraz samoświadomości w obszarze teorii pracy socjalnej. Dla Staub-Bernasconi praca socjalna jest: „społecznie uwarunkowana, refleksyjna jak aktywna odpowiedź na określoną rzeczywistość, którą można ocenić jako społecznie i kulturowo problematyczną”. Takie rozumienie pracy socjalnej prowadzi do licznych obszarów badań oraz obszarów zainteresowania Staub-Bernasconi i są to: problemy społeczne, praca socjalna jako teoria, nauka i teorie w działaniu, praca socjalna a teorie systemowe, historia metod pracy socjalnej, pracy międzykulturowa, porozumienie a przemoc- rasizm, problemy kobiet w Europie, praca socjalna a ekonomia. Staub-Bernasconi należy do nielicznych twórców teorii pracy socjalnej, która w sposób całościowy traktuje przedmiot pracy socjalnej. Poznaje ją, poddaje refleksji, rozwija metateorie i teorie przedmiotu w ścisłym połączeniu z praktyką, którą zna ze swojego doświadczenia zawodowego. Do jej teorii odnoszą się coraz częściej praktycy i wykorzystują je w swoim codziennym życiu zawodowym (Engelke, 2002, p. 377). Jest autorką następujących publikacji: *Soziale Probleme – Dimension ihrer Artikulation – Umriss einer Theorie Probleme als Beitrag zu einem theoretischen Bezugsrahmen Sozialer Arbeit* (1983), *Soziale Probleme – soziale Berufe – soziale Praxis* (1994), *Soziale Arbeit als Handlungswissenschaft, Systemische Grundlagen und professionelle Praxis* (2007).

KIERUNKI ROZWOJU PRACY SOCJALNEJ JAKO NAUKI

Analizując dorobek teoretyków pracy socjalnej, można dojść do przekonania, że naukowa wiedza oraz wiedza praktyczna z zakresu pracy socjalnej muszą być traktowane jako całość i powinny się wspierać, uzupełniać i razem dalej rozwijać. Starsze i nowo powstające teorie nie tworzą jednolitej, pewnej profesjonalnej identyczności, prosty podział na „złe” i „dobre” wyklucza się. Mogą być tak inne jak różna jest codzienność pracy socjalnej. Teorie współtworzą profesjonalną pracę socjalną, ale jej nie zastąpią.

Praca socjalna jako nauka, praktyka oraz kształcenie także w XXI wieku staje się wyzwaniem. Jako dziedzina wiedzy znalazła w Niemczech swoje miejsce. Jednym z ważniejszych przykładów na to jest usytuowanie jej w systemie szkolnictwa wyższego. Uniwersytety lub wyższe szkoły zawodowe to bardzo ważne centra naukowe i badawcze. Obecnie 61 szkół wyższych w Niemczech prowadzi studia na kierunku praca socjalna (www.socialwork.de), rocznie 9000 studentów jest absolwentami tego kierunku (Engelke, 2002, p. 377). Regularnie są publikowane bibliografie z zakresu pracy socjalnej, przykładem jest czasopismo pt. *Soziale Arbeit* w *Sozialwissenschaftliche Literatur Rundschau* oraz roczniki Niemieckiego Związku Caritas – Deutsches Caritasverband (*Jahrbücher des Deutschen Caritasverbandes e.V.*). Czasy kiedy kompetencje pracownika łączyły się z cechą dobroczynności już minęły, obecnie oprócz „dobrego serca” musi się ona łączyć z profesjonalnymi kompetencjami i profesjonalną wiedzą. Ernst Engelke (Engelke, 2002, p. 441) wskazuje następujące cele i zadania dla naukowców badających tę dziedzinę nauki: zebranie dostępnej naukowej wiedzy z przeszłości i współczesności, rozbudowanie badań empiryczno-teoretycznych, ukierunkowana projektowo kooperacja z innymi dziedzinami nauk, dbałość o kulturę etyki w pracy socjalnej, pełna integracja pracy socjalnej z międzynarodowym systemem nauk, lepsze połączenie teorii z praktyką, pełniejsza integracja niemieckiej pracy socjalnej z międzynarodową pracą socjalną, świadomie uznanie granic nauki, także granic pracy socjalnej.

Ten sam autor analizując przedmiot pracy socjalnej jako nauki będącej w kooperacji z innymi dziedzinami nauk podkreśla jej następujące zadania (Engelke, 2002, p. 272): 1) ocena konkretnych sytuacji socjalnych (warunki, struktury, położenie, procesy oraz sytuacje) pojedynczego człowieka oraz grupy ludzi według etycznych zasad godności ludzkiej i praw człowieka; 2) socjalno-

empiryczne badanie konkretnej socjalnej sytuacji (warunki, struktury, położenie, procesy oraz sytuacje) pojedynczego człowieka oraz grupy ludzi według etycznych zasad godności ludzkiej i praw człowieka; 3) naukowe wyjaśnianie tych sytuacji; 4) rozwój teorii, modeli i profesjonalnych metod działania w celu zapobiegania i niwelowania problemów natury socjalnej; 5) analiza miejsca i funkcji pracy socjalnej w społeczeństwie; 6) przegląd interwencji pracy socjalnej z jej naukowymi metodami.

Praca socjalna jako nauka, praktyka i kształcenie wzajemnie się warunkuje i łączy, realizowana może być różnymi sposobami, ale wspólnie realizuje zadanie jakim jest zapobieganie i pokonywanie problemów socjalnych. Mnogość teorii, modeli i różnych „szkół”, tworzenie nowych jest naturalną cechą nauki. Istotnym jest, aby ten naukowy dialog wpierał współczesne społeczeństwa i pomagał w rozwiązywaniu aktualnych społecznych problemów. Różne dziedziny nauk interesowały się kiedyś ludźmi starymi, biednymi, upośledzonymi, uzależnionymi, bezdomnymi, zaniedbanymi, ale obecnie tylko praca socjalna (jako nauka, praktyka i kształcenie) bezpośrednio obejmuje te grupy ludzi swoim zasięgiem, wspierając ich i realizując zasady poszanowania godności osoby i jej praw socjalnych. Cytując E. Engelke, należy stwierdzić, że: „Nauka jaką jest praca socjalna jest i pozostanie niezbędną nauką” (Engelke, 2002, p. 445).

GENEZA I ROZWÓJ PRACY SOCJALNEJ W NIEMCZECH I W POLSCE

Przedstawiony rys historyczny rozwoju działań charytatywnych i filantropijnych w Polsce od okresu średniowiecza, który w swojej ewolucji doprowadziły do powstania profesjonalnej pracy socjalnej, tworzącej obszar dziedziny nauki i kształcenia objął okres od średniowiecza, poprzez nowożytność, wiek XIX, okres międzywojenny aż do współczesności. Niezależnie od charakteru oraz uwarunkowań historycznych, społecznych i kulturowych praca socjalna, wywodząca się z działań filantropijnych, dobroczynnych i społecznikowskich ukierunkowana była na pomoc drugiemu człowiekowi. Działalność charytatywna, z której wywodzi się pomoc społeczna i praca socjalna, w Polsce od początku była związana z Kościołem katolickim. W Niemczech było podobnie. Istotną rolę w udzielaniu pomocy chorym i biednym odgrywały kościoły, klasztory, zakony oraz zamożne osoby prywatne. Było to pojmowane w kategorii religijnej

dobroczynności i wyznaczone ówczesnym pojęciem miłości bliźniego. Początek wieku XVI cechował się olbrzymim wpływem kalwinizmu i protestanckiej etyki pracy. Wiek XIX i XX w Stanach Zjednoczonych, w Europie (w Niemczech i w Polsce) to okres przeobrażeń w kwestii ochrony praw człowieka, zaangażowanie się państwa w formy pomocy społecznej, powstawanie szkół pracy socjalnej oraz początek profesjonalizacji i instytucjonalizacji pracy socjalnej.

Twórczynią pedagogiki społecznej w Polsce była Helena Radlińska (1879-1954). Jej poglądy decydująco wpłynęły na rozwój pracy socjalnej a jako autorka unikalnych koncepcji pedagogiki społecznej podkreślała wzajemne oddziaływanie wpływów środowiska na jednostkę, rolę wychowania, znaczenie szkoły w wychowaniu dziecka oraz potrzebę wzmocnienia potencjału tkwiącego w jednostce oraz w jej otoczeniu. Z jej inicjatywy powstało Studium Pracy Społeczno-Oświatowej przy Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie. Dzięki niej powstały ośrodki naukowe oraz dydaktyczne (m.in. Polski Instytut Służby Społecznej przemianowany w 1948 roku w Polskie Towarzystwo Studiów Społecznych, Zakład Pedagogiki Społecznej na Uniwersytecie Łódzkim). Podobnie ważną rolę odegrała kobieta – twórczyni pracy socjalnej w Niemczech Alice Salomon (1872-1948). Wprawdzie odmienne były dla nich obydwu konteksty społeczne, polityczne i kulturowe, wspólne były jednak problemy społeczne takie jak bieda, sieroctwo, samotność, brak opieki. Alice Salomon wyrastała z ruchu emancypacyjnego kobiet i uważała, że kobiety są predysponowane do profesji pracownika socjalnego, widziała w tym również szansę na wejście kobiet w sferę publiczną. Utworzyła pierwsze kursy dla kobiet i dziewcząt, a następnie pierwszą uczelnię pracy socjalnej – Niemiecką Akademię Socjalną i Pedagogiczną Pracy Kobiet (1925 r.). Była to główna instytucja edukacyjna i badawcza w zakresie pracy socjalnej. A. Salomon w swojej działalności koncentrowała się na problemach biedy, bezrobocia, wpływu wojny na dziecko i rodzinę, sieroctwo, godność, dobro drugiego człowieka. Jej nazwisko wymieniane jest obok Mary Richmond i Jane Addams. Salomon i Radlińska spotkały się podczas kongresów pracy socjalnej we Frankfurcie i w Paryżu. Lata powojenne zróżnicowały rozwój pracy socjalnej/ pedagogiki społecznej w Polsce i w Niemczech. Społeczeństwa obydwu krajów zostały boleśnie doświadczone. Niemcy otrzymały olbrzymią pomoc finansową z USA (plan Marshalla), dzięki której rozbudowały m.in. socjalne, opiekuńcze i pomocowe funkcje państwa. W związku z denazyfikacją kraju skoncentrowano uwagę na młodzieży. Praca

socjalna była jednym z elementów socjalizacji młodzieży w warunkach powojennych. W latach 60. XX wieku doszło do rewolty studenckiej (*Studentenbewegung*) skierowanej m.in. przeciwko naukom społecznym, w tym pedagogice społecznej i pracy socjalnej. Atak wycelowany był w środowisko profesorów oraz naukę. Po tych wydarzeniach praca socjalna i praca środowiskowa została skierowana w stronę polityki oraz nastąpił wzrost inicjatyw środowiskowych (*Praxis – Handlung – Forschung*/praktyka, działanie, badanie-tłum własne). Zjednoczenie Niemiec w 1998 roku stało się impulsem do prężnego rozwoju szkół socjalnych na obszarach byłej NRD (powstało ponad 100 wyższych szkół zawodowych przygotowujących kadrę do pracy m.in. i młodzieżą oraz z dorosłymi, którzy nie radzili sobie z nową rzeczywistością). Na uwagę zasługuje fakt, że niemiecka praca socjalna bardzo mocno związana jest ze związkami kościelnymi i religijnymi (Caritas, Czerwony Krzyż, związki dobroczynne przy Diakoniach). Wynika to z faktu, że w 90% są one finansowane przez państwo z funduszu ubezpieczeń społecznych. Te organizacje związane z Kościołem ewangelickim i katolickim wyspecjalizowały się w działaniach opiekuńczych i wspierają dzieci, młodzież, seniorów, ludzi niepełnosprawnych i cudzoziemców. Bardzo istotnym elementem w działaniach społecznych są stowarzyszenia, fundacje i związki. W 2014 roku zarejestrowano ich prawie 600 tys. Dla porównania w Polsce w 2010 roku zarejestrowanych było 12 tysięcy fundacji i 71 tysięcy stowarzyszeń oraz ok. 2 tysiące oddziałów lokalnych jednostek organizacyjnych Kościoła katolickiego prowadzących działalność społeczną.

W Polsce po II wojnie światowej ogrom problemów społecznych nie był mniejszy niż w Niemczech, ale ideologia komunistyczna „wykluczała” istnienie patologii społecznych. Skutkiem tego było m.in. likwidacja wielu kierunków kształcenia (zamknięto m.in. Katedrę Pedagogiki Społecznej Uniwersytetu Łódzkiego). Zmiany nastąpiły dopiero po 1956 roku, utworzono Katedrę Pedagogiki Społecznej na Uniwersytecie Warszawskim (1957 r.), na Uniwersytecie Łódzkim (1962 r.), na UAM w Poznaniu (1970 r.), na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach (1974 r.) na UMK w Toruniu (1976 r.). Niestety w Polsce jeszcze w połowie lat 90. XX wieku brakowało jasnych koncepcji rozwoju polityki społecznej oraz pracy socjalnej. W okresie transformacji ustrojowej system natknął się na problemy pauperyzacji i wykluczenia społecznego jednostek i grup, bezrobocia, emigracji i związanym z tym zjawiskiem „eurosieroctwem” dzieci i seniorów. Brakowało instrumentów do

identyfikacji problemów oraz sposobów ich rozwiązywania. Brak rozwiązań systemowych oraz niedostatki finansowe w budżecie bardzo ograniczały pomoc potrzebującym. Niedostatek wykwalifikowanych pracowników socjalnych, niski status zawodowy tej grupy dodatkowo źle wpływał na poziom pomocy społecznej. Koniec lat 90. XX wieku i początek XXI w. w Polsce to znaczna poprawa sytuacji w tym zakresie, za sprawą m.in. uchwalenia ustawy o pomocy społecznej, która oczywiście niedoskonała ale rozszerzyła i zróżnicowała katalog świadczeń, określiła kwalifikacje pracowników socjalnych, zadania i organizację pomocy społecznej. Obecnie powstaje coraz więcej placówek pomocy społecznej, wzrosło znaczenie profesjonalizmu i specjalizacji. W globalnym rankingu państw rozwiniętych społecznie opracowanym w 2014 r. przez organizację *Social Progress Imperative* wśród badanych 132 krajów Polska zajęła 27 miejsce (Niemcy 12 miejsce). Jako niedostateczny oceniono poziom rozwiązań przyjmowanych w sferze wykluczenia społecznego (<http://manager.nf.pl/27>). Badania przeprowadzone przez Centrum Badania Opinii Społecznej i opublikowane w lutym 2014 roku na temat bezpieczeństwa narodowego wskazują wyraźnie, że Polacy posiadają najniższy poziom poczucia bezpieczeństwa w sytuacji społecznej kraju. W ich opinii w najbliższym czasie zagrożeniem jest narastająca bieda, złe warunki życia, starzenie się społeczeństwa i zapaść demograficzna (60% badanych) (Roguska, 2014). Jak wynika z powyższych danych, w Polsce konieczne są dalsze zmiany w zakresie strategii działania i rozwiązań formalnoprawnych w zakresie ochrony socjalnej.

WNIOSKI

Należy stwierdzić, że etiologia pracy socjalnej w Niemczech i w Polsce jest zbliżona. Sąsiedztwo geograficzne, wspólne doświadczenia historyczne, zbliżone nurty rozwoju myśli naukowych, współdziałanie gremiów naukowych stały się wspólną osią. Oczywiście w każdym z tych krajów tworzyły się inne „ścieżki”, ale cel pozostał nadal ten sam: realizacja idei poprawy warunków życia w wymiarze społecznym i jednostkowym oraz rozwiązywanie problemów społecznych. Rozwiązania niemieckie okazują się być skuteczne. Z pewnością nie jest to system idealny – ponieważ takich nie ma – ale wiele z nich mogłoby posłużyć w Polsce za przykład. Wnioski z przeprowadzonego porównania zostały przedstawione w poniższym zestawieniu.

Tabela 1. Geneza i rozwój pracy socjalnej w Niemczech i w Polsce

Geneza i rozwój pracy socjalnej	
Niemcy	Polska
<ul style="list-style-type: none"> – Działalność charytatywna, z której wywodzi się pomoc społeczna i praca socjalna pojmowana była w kategorii religijnej dobroczynności. Wpływ kalwinizmu i protestanckiej etyki pracy. – Twórczynią pracy socjalnej w Niemczech była Alice Salomon (1872-48). Rozwój po 1945 r. opiekuńczego państwa, duża uwaga skoncentrowana na młodzieży. – Po zjednoczeniu Niemiec (1998) prężny rozwój szkół socjalnych na obszarach byłej NRD. – Bardzo mocny związek ze związkami kościelnymi i religijnymi (Caritas, Czerwony Krzyż, związki dobroczynne przy Diakoniach). – Duży dział stowarzyszeń, fundacji i związków w działaniach społecznych (w 2014 r. zarejestrowano ich prawie 600 tys.). – Zapewnione poczucie bezpieczeństwa w sferze socjalnej przy coraz większym udziale pracy socjalnej. 	<ul style="list-style-type: none"> – Działalność charytatywna, z której wywodzi się pomoc społeczna i praca socjalna od początku była związana z Kościołem katolickim. – Twórczynią pedagogiki społecznej była Helena Radlińska (1879-1954), autorka unikalnych koncepcji pedagogiki społecznej oraz inicjatorka profesjonalnego kształcenia kadr. – Stagnacja w rozwoju pracy socjalnej po 1945 r. – wpływ ideologii komunizmu, likwidacja wielu kierunków kształcenia. – Na początku lat 90. XX wieku brak jasnych koncepcji rozwoju polityki społecznej oraz pracy socjalnej. Koniec lat 90. XX wieku i początek XXI wieku poprawa sytuacji za sprawą m.in. uchwalenia ustawy o pomocy społecznej, rozwoju placówek, zwiększenia zakresu usług. – Mały udział stowarzyszeń, fundacji i związków w działaniach społecznych (w 2014 r. było zarejestrowanych ok. 15 tys.).

	– Niskie poczucie bezpieczeństwa
społecznego w społeczeństwie. |
|--|---|

ROZWÓJ PRACY SOCJALNEJ JAKO TEORII, KIERUNKI ROZWOJU PRACY SOCJALNEJ

Konkluzje teoretyczne są podstawą działań praktycznych. Jednym z kluczowych obszarów badań teorii pracy socjalnej jest związek pomiędzy teorią a praktyką. Mnogość definicji *pracy socjalnej* sformułowanych w różnych przedziałach czasowych i przez różne gremia, do których należą zarówno organizacje, jak i naukowcy reprezentujący często różne szkoły pracy socjalnej, przedstawia obszar dynamiczny i różnorodny w swojej budowie i w zakresie działania. Wspólną osią działania dla licznych koncepcji polskich i niemieckich jest idea poprawy warunków życia w wymiarze społecznym i jednostkowym oraz rozwiązywanie problemów społecznych. Analizując literaturę z dziedziny teorii pracy socjalnej, można wskazać liczne ich klasyfikacje, wiele z nich ma charakter projektujący. W rozdziałach poświęconych teoriom pracy socjalnej w Niemczech i w Polsce zostały zaprezentowane różne klasyfikacje teorii. Należy stwierdzić, że liczne klasyfikacje są łącznikiem dla badań współczesnych paradygmatów pracy socjalnej, tworząc podstawy do analizy wielodyscyplinarności oraz transwersalności pracy socjalnej i opisu wybranych teorii, które obecnie są uwzględnione w akademickich programach kształcenia. Na uwagę zasługuje dyskusja w kręgach naukowych w Niemczech w zakresie relacji między pedagogiką społeczną a pracą socjalną/ społeczną (*Sozialpädagogik – Sozialarbeit*). Nie ma jednoznacznej odpowiedzi na pytanie o ich wzajemny zakres lub kryteria rozdzielenia. W niemieckich teoriach pracy socjalnej przez wiele lat obowiązywał pogląd rozdzielenia obszarów. Znajduje to odzwierciedlenie w różniących się systemach kształcenia ze względu na wymagane inne kompetencje. Pedagog socjalny (*Sozialpädagoge*) jest przygotowywany do zadań pedagogicznych, natomiast pracownik socjalny (*Sozialarbeiter*) do zadań należących do pracy socjalnej. Z analizy literatury przedmiotu wynika podwójny, teoretyczno-praktyczny rodowód. Pierwszy obejmuje praktykę, drugi (formalny) analizuje praktykę, buduje jej struktury, cele i sposób ich realizacji. W Niemczech w początkowym okresie praca socjalna i pedagogika społeczna niezależnie od siebie analizowały określone problemy społeczne. Propagatorką takiego podejścia

była Alice Salomon, która zainicjowała rozdział pracy socjalnej od pedagogiki społecznej i usunęła ją z poziomu akademickiego. W drugiej fazie nastąpiło poszukiwanie wspólnych idei teoretycznych, któremu patronowała koncepcja konwergencji (praca socjalna i pedagogika społeczna połączą się). Następny okres nacechowany jest różnorodnością stanowisk, z których wyłania się praca socjalna rozumiana jako opieka oraz pedagogika społeczna jako pomoc dzieciom i młodzieży. W ostatnich latach pojawiła się koncepcja utworzenia nauki o pracy socjalnej (*Sozialarbeitwissenschaft*) jako samodzielnej dyscypliny obok pedagogiki społecznej. Polemiki i dyskusje wokół relacji między pedagogiką społeczną a pracą socjalną w Niemczech są nadal żywe i wyłania się z nich obraz wzajemnego przenikania (dla pedagogiki społecznej praca socjalna jest obszarem poszukiwań badawczych, natomiast praca socjalna poszukuje w pedagogice inspiracji teoretycznych). Teoretycy niemieccy badając wspólne lub rozdzielne obszary obydwu dyscyplin naukowych wskazując na odmienność perspektyw (np. profesja, dyscyplina naukowa), odrębność instytucjonalną (np. model kształcenia i ośrodki kształcenia), analizują i określają problemy społeczne, wskazują sposoby ich rozwiązania i poszukują zmian.

W polskiej tradycji teoria pracy socjalnej jest działem pedagogiki społecznej i „wyrasta” z jej działalności naukowo-praktycznej, badającej środowisko człowieka, jego wpływ na funkcjonowanie w społeczeństwie, rozwoju, kształceniu i samokształceniu. Praca socjalna reaguje na negatywne zjawiska społeczne, proponuje wsparcie i pomaga w rozwiązywaniu problemów powstałych w relacji człowiek - środowisko. Bliskość obydwu dyscyplin wyraża się w ich wspólnym pochodzeniu, ich odrębność w dwóch różniących się typach praktyki (pedagogicznej i socjalnej). W Polsce praca socjalna od początku pozostaje w bardzo bliskim powiązaniu z pedagogiką społeczną. H. Radlińska sytuowała ją jako subdyscyplinę pedagogiki społecznej. Prof. Ewa Kantowicz po dokonaniu analiz kilku idei pedagogicznych przyjęła, że część idei pedagogicznych stanowi rodzaj metateorii dla pracy socjalnej, głównie w zakresie profesjonalnej praktyki. Bardzo interesującym staje się stwierdzenie tej samej autorki, oparte na polskich i europejskich badaniach o powstającej nowej subdyscyplinie jaką jest pedagogika pracy socjalnej.

Podsumowując, należy stwierdzić, że w Polsce teoria pracy socjalnej jest zakresem pedagogiki społecznej, w Niemczech dominuje pogląd odrębności, czego odzwierciedleniem jest m.in. odrębny system kształcenia. Franz Hamburger

postuluje zbliżenie obydwu dziedzin i proponuje ujmować pedagogikę społeczną jako naukę pracy socjalnej (*Wissenschaft der Sozialen Arbeit*). Takie podejście pozwoli na otwarty rozwój teoretycznych teorii i praktycznych działań zarówno w obszarze opieki (należnej obecnie do pracy socjalnej) jak i pomocy dzieciom i młodzieży (należnej do pedagogiki społecznej). Zarówno niemieckie podejście do koncepcji utworzenia nauki pracy socjalnej (*Wissenschaft der Sozialen Arbeit*) w Niemczech, jak i polskiej pedagogiki pracy socjalnej w Polsce nosi wspólne znamiona i mogłoby przyczynić się poszerzenia wymiaru obydwu dyscyplin naukowych, do rozwoju różnorodnych i wspierających działań pomocowych oraz do promowania dobrych i skutecznych modeli kształcenia kadry pracowników socjalnych. Przeobrażenia, które rzeczywiście już następują, są reakcją na zmiany w życiu społecznym. Zmienność teorii jest wypadkową zmienności rzeczywistości społecznej. Bardzo istotne są analizy różnych koncepcji teoretycznych, ale priorytetem jest ich praktyczne znaczenie.

Paradygmatem pracy socjalnej jest określenie jej statusu naukowo-zawodowego, przedmiotu zainteresowań, metodologii badań, profesjonalizmu w kształceniu i działaniu. Aktualne dyskusje naukowe w Europie oraz w Polsce obejmują m.in. autonomię, transwersalność, akademizację i standaryzację teorii pracy socjalnej. W polskiej tradycji naukowej teoria pracy socjalnej wpisuje się w teorie pedagogiczne (pedagogika społeczna), socjologiczne, psychologiczne i coraz częściej ekonomiczne. Specyfika tej dyscypliny polega także na tym, że równoległe z powstawaniem teorii pracy socjalnej powstaje autonomiczna i profesjonalna praktyka. Koniecznym jest więc prowadzenie badań i tworzenie metodologii, która stosowana w metodologiach innych nauk, powinna stać się kryterium normatywno-poznawczym pracy socjalnej (autonomia). Transwersalność wyrażana jest w teoriach badawczych, w wielowymiarowym kształceniu oraz działaniu. Wymaga to znajomości różnych obszarów wiedzy w celu właściwej perspektywy, jej interpretacji oraz zastosowania właściwych metod działania. Praca socjalna usytuowana w dziedzinie nauk humanistycznych jest w naturalny sposób związana z prowadzeniem badań naukowych oraz z rozwojem edukacji na poziomie uniwersyteckim. Współczesna praca socjalna w Polsce jest coraz bardziej systemowa, niezależna i autonomiczna. Rozwój akademickich form kształcenia, stowarzyszeń i programów współpracy jest czytelnym znakiem umocowania pracy socjalnej jako nauki.

Tabela 2. Teoretyczne podstawy i kierunki rozwoju pracy socjalnej jako nauki w Niemczech i w Polsce

Teoretyczne podstawy i kierunki rozwoju pracy socjalnej jako dziedziny nauki	
Niemcy	Polska
<ul style="list-style-type: none"> – Mnogość definicji pracy socjalnej. – Zróżnicowane klasyfikacje teorii. – Różne klasyfikacje są łącznikiem dla badań współczesnych paradygmatów pracy socjalnej i tworzą podstawy do analizy jej wielodyscyplinarności i transwersalności. – Dyskusje w kręgach naukowych w zakresie relacji między pedagogiką społeczną a pracą socjalną/ społeczną (Sozialpädagogik – Sozialarbeit)- dominuje pogląd odrębności. – Tendencje do utworzenia nauki pracy socjalnej (Wissenschaft der Sozialen Arbeit). – Dyskusje naukowe obejmują: autonomię, transwersalność, akademizację i standaryzację teorii pracy socjalnej. – Prężny rozwój pracy socjalnej jako nauki. – Praca socjalna jest w naturalny sposób związana z prowadzeniem badań 	<ul style="list-style-type: none"> – Zgodność definicji pracy socjalnej. – Zróżnicowane klasyfikacje teorii. – Różne klasyfikacje są łącznikiem dla badań współczesnych paradygmatów pracy socjalnej i tworzą podstawy do analizy jej wielodyscyplinarności i transwersalności. – Teoria pracy socjalnej jest zakresem pedagogiki społecznej – dominuje pogląd zgodności. – Tendencje do utworzenia nauki (o) pracy socjalnej. – Dyskusje naukowe obejmują: autonomię, transwersalność, akademi-zację i standaryzację teorii pracy socjalnej. – Rozwój pracy socjalnej jako nauki. – Praca socjalna jest coraz bardziej systemowa, niezależna i autonomiczna – Praca socjalna jest objęta badaniami naukowych oraz z rozwojem edukacji na poziomie uniwersyteckim.

naukowych oraz z rozwojem edukacji na poziomie uniwersyteckim.	
--	--

WNIOSKI

Podjęta analiza wskazuje na duże podobieństwa w tworzeniu się systemu teorii pracy socjalnej. Współpraca gremiów naukowych oraz inspiracje europejskie są wyjaśnieniem zbieżnych działań i różnych doświadczeń w procesie kształcenia. Wnioski z przeprowadzonego porównania zostały przedstawione w poniższym zestawieniu.

BIBLIOGRAPHY:

- Czapliński, W., Galos, A., Korta, W. (1990). Historia Niemiec. Wrocław: Ossolineum.
- Engelke, E., (2002). Theorien der Sozialen Arbeit. Freiburg: Lambertus.
- Engelke, E., Spatscheck, C., Borrmann, S. (2009). Die Wissenschaft Soziale Arbeit. Freiburg: Lambertus.
- Gąsiorowski, A. (2002). Historia wychowania: Słownik biograficzny. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Hamburger, F. (1998). Aktualna dyskusja w niemieckiej pedagogice społecznej. In: E. Marynowicz-Hetka, J. Piekarski, D. Urbaniak-Zajęc (ed.), Pedagogika społeczna i praca socjalna. Przegląd stanowisk i komentarze. Katowice.
- Hering, S., Münchmeier, R. (2007). Geschichte der Sozialen Arbeit. München: Weinheim.
- <http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work/>
- Kirk, S., A., Reid, W., J. (2002). Science and Social Work. A Critical Appraisal. New York.
- Mühlum, A. (2004). Sozialarbeitswissenschaft. Wissenschaft der Sozialen Arbeit. Freiburg im Breisgau.
- Müller, H., M. (2003). Schlaglichter der deutschen Geschichte. Bonn: BpB.
- Piekarski, J. (1998). Pedagogika społeczna i praca socjalna. Przegląd stanowisk i komentarze. Katowice: BPS.
- Roguska, B. (2014). Opinie o bezpieczeństwie narodowym. Warszawa: CBOS.
- Wagner, L. (2009). Soziale Arbeit und soziale Bewegungen. Wiesbaden: VS – Verlag.
- www.de-iure-pl.org/gesetze/book2pdf